

Torvströ – en pressad historia

Torvströ var under 1950–80-talen en självklarhet i samband med lantbruk. De som inte tillverkade sitt eget torvströ med torv från egen torvmosse, kunde köpa torvströ i balar. En torvströbal hade vanligtvis måtten 1x0,7x0,5 m och vikten av en bal var omkring 60 kg. En torvströbal hölls samman av två träramar som var hopbundna med tre järntrådar.

Produktionsmetoderna för torvströ har de senaste åren av olika skäl förändrats. Köper man torvströ, strötorv eller stallströ och liknande i dag får man en produkt som är förpackad i plastsäckar eller i storförpackningar. Vart har torvströbalen tagit vägen? Dagens strötorv är framställd efter andra förutsättningar och på helt annat sätt än vad som gällde i mitten av förra seklet.

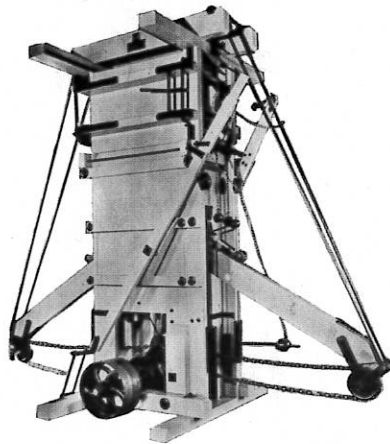
Att det har funnits många torvströfabriker i Kronobergs län har vi konstaterat efter hand som vi inventerat torvmossar inom vårt län. Detta kan avläsas ur de iakttagelser vi gjort i de olika mossarna. Det är de speciella arbetsmetoderna som använts, som avslöjar vad som hänt genom åren vid en viss torvtäkt.

Vi lämnar här helt de små torvtäkter för privat bruk som funnits vid i stort sett varje by på landet. Vi fokuserar på de större – de som kunde drivas storskaligt.

Arbetsmetoder

Vid industriell torvströ tillverkning skars strötorven upp i block, som lades till torkning på mossen utmed schaktet. Detta arbete skedde mestadels för hand med mycket vassa spadar. Sporadiska försök att med maskiner skära upp torvblocken har noterats på några ställen. Uppskärningen skulle lämpligen göras på hösten, så att torvblocken fick genomfrysas under vintern. Efter vändning och kupning inbärgades torven i på mossen befintliga lador eller i stackar, varifrån den efter hand fraktades till en fabrik för rivning och pressning till balar.

Arbetet vid en torvströpress för att tillverka en bal var starkt tempobetonat: 1) Lagg träram i botten på den öppna pressen. 2) Stäng pressen och sänk den rörliga botten. 3) Drag ut övre press-

Torvströpressen från Lyckeby gjuteri är den vanligast förekommande i torvströfabrikerna i Kronobergs län.

plattan och fyll på torvströ till en förutbestämd nivå, regleras med ett plåtspjäll. 4) Lagg på den andra träramen och skjut in den övre pressplattan. 5) Pressa. 6) Öppna pressens portar på fram- och baksida och lossa ena gaveln. 7) Stick i de tre järntrådarna i respektive spår i den övre pressplattan från framsidan och tillbaka via spår i pressens botten. Spänn och surra ihop järntrådsändarna. 8) Lossa trycket i pressen och tag ut den färdiga balen.

För att en plats eller byggnad skall komma med i vår resumé, krävs att några byggnader eller maskiner specifika för torvströbaltillverkning finns kvar i dag och i sin rätta miljö. I några av de mossar där torv i olika former skördas i dag har det tidigare funnits torvströ tillverkning. Sådana före detta torvströfabriker, som inte längre har några maskiner eller byggnader kvar efter torvströepoken, har inte tagits med här.

Vi garanterar inte att alla ”berättigade” torvströfabriker kommit med i sammanfattningen nedan, men vi tar gärna emot tips om saknade objekt.

Fabriker i Kronobergs län

Den minsta av de undersökta torvströfabrikerna fann vi på **Kyrkö mosse**. Fabriken drevs från omkring år 1937 av Åke Danielsson. Byggnaden är i dåligt skick men maskineriet består av en unik bal-

press som, enligt uppgifter från markägarna, byggts av Åke själv. Det är samma Åke, som under smeknamnet ”Åke på myren” senare anlade bilkyrkogården på Kyrkö mosse.

Torvströpress tillverkad av Åke Danielsson, Kyrkö mosse.

Den troligtvis största torvströfabriken har funnits i **Strånghult**, uppförd omkring år 1967. Fabriken består av en betongbyggnad i flera våningsplan och en intilliggande cirka 95 meter lång torvlada i trä. Denna används idag som husvagnsparkering. Den har dessförinnan också bl.a. använts av Civilförsvaret som beredskapsförråd. Utlastning av torvbalar kunde ske direkt ner på järnvägsvagnar på ett stickspår till linjen Sölvesborg-Olofström-Elmhults järnväg (SOEJ). Tyvärr finns inget kvar av maskineriet i fabriken.

Utmed samma järnväg strax norr om Strånghult ligger **Fälhults torvströfabrik**. Den nuvarande byggnaden tillkom 1949, efter det att en tidigare torvströfabrik från år 1917 förstörts i en brand. Den nuvarande fabriken består av en träbyggnad som innefattar fabrik och torvlada och fragment av uppfartsramp. Maskineriet består av transportörer, en torvrivare och en välbevarad torvströpress tillverkad av Lyckeby gjuteri och mekanisk verkstad i Blekinge.

Fabrik i betong med torvlada, Strängnäs.

Den pampigaste byggnaden bland de undersökta torvströfabrikerna fann vi i Ugnanäs, **Västrabo Torvströfabrik**. Den startades omkring 1932 av bröderna Widerström. Fabriken var i drift till i mitten av 80-talet. Maskineriet består av en välbevarad Lyckeby-press. Torvladan finns kvar. År 1995 klassades torvströfabriken i Ugnanäs som industriminne av Länsstyrelsen i Kronobergs län, vilket resulterade i att transportbryggan från mossen in i fabriken kunde renoveras. Bidrag beviljades också av Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur.

Byn Odenslanda utanför Vederslöv kan ståta med rester av två torvströfabriker med olika ägare. **Odenslanda södra** ägdes av Josua Pettersson. Han och Gustav Karlsson lät där cirka 1936 bygga och

Torvströfabriken i Västra Bro, Ugnanäs – 1996 års Industriminne i Kronobergs län.

Torvströfabrik med torvlada i Fälhult.

driva en torvströfabrik. Maskineriet består av en torvströpress av fabrikat Åbjörn Andersson! Byggnaden är i dag i ganska dåligt skick. På mossen finns cirka en kilometer järnvägsspår kvar. Resterna efter minst ett tiotal torvlador går att urskilja ute på mossen och i anslutning till en av dessa lador finns en grävmaskin med specialskopa som får betraktas som ett hemmabygge i den högre skolan. Den går inte att beskriva utan måste ses.

Ungefär 100 meter norr om den ovan beskrivna anläggningen finns ytterligare en torvströfabrik i samma mosse, **Odenslanda norra**, från ungefär samma tid, d.v.s. mitten av 1930-talet. Verksamheten startades av Frans Pettersson och övertogs av sonen Uno Fransson. Denna byggnad är mycket illa medfaren och maskineriet, en

Lyckeby-press, står nu delvis utan skyddande väggar och tak. Intill byggnaden hittade vi en lokomobil tillverkad av Beijer år 1926. Gissningsvis var det den som en gång drev hela fabriken.

Pjätteryds torvströfabrik anlades cirka 1914 av Andelsbolaget Rönneholms Torvströfabrik. Cirka 1938 övertogs driften av Helge Sandal, som också arrenderade närliggande två torvmossar på ett s.k. 49-årskontrakt. År 1975 övertogs driften av Rune Andersson, som drev torvströ tillverkningen vidare till 1985. Sedan dess har inget torvströ tillverkats här. Nuvarande ägaren, Ulf Olin, fick omkring år 2000 hjälp från Länsstyrelsen att renovera taket. Fabriksbyggnaden är tack vare detta i ganska gott skick liksom

Torvströpress av fabrikt Äbjörn Andersson i Odenlanda södra torvfabrik.

mosse skedde med traktor. Till den nyöppnade mossen anlätades under några säsonger en ambulerande ”grävmaskin med specialslopa” som på kort tid skar upp årsproduktionen av torvblock.

Runkarps torvströfabrik, anlagd av Göte Ljungerantz år 1947, består av en i dag ganska förfallen byggnad med ett maskineri, som börjar bli alltför mycket utsatt för väder och vind. Torvströpressen är av Lyckeby-typ. Viss övrig utrustning för tidigare torvströtillverkning finns, t.ex. en skottkärra med torvhäck och järnhjul. Torvströfabriken har inte använts på länge, men intilliggande torvmosse är i full drift. Det är Jiffy Unitory som bedriver produktion av blocktorv enligt moderna metoder. I skogen intill fabriken fann vi en undanställd grävmaskin

Lokomobil, fabrikt Beijer 1926, vid Odenlanda norra torvströfabrik.

ingående maskineri. Pressen är av fabrikt Lyckeby. I början bedrevs torvtäkt på en mosse bakom fabriken. Transporter skedde på rälsbana. Efter 1975 öppnades en andra mosse belägen på motsatta sidan om fabriken. Transporter från denna

Torvströfabrik med sågverk i Pjätteryd.

Torvströfabrik med raserat maskinhus, Runkarp, Södra Ljunga.

för blocktorv, som är så intressant, att vi kommer att ägna den ett särskilt kapitel. Ingen av de här beskrivna torvströfabrikerna är i dag så komplett att den kan användas som en fungerande anläggning. Genomgående är förbindelsen med tillhörande torvmosse bruten. Gemensamt för alla de uppräknade fabrikerna är att de var och en har drivits med en drivkälla via en genomgående drivaxel och med remtransmission till varje maskinenhet. De undersökta torvströpressarna med sina respektive drivsystem är alla tekniskt sett principiellt av ålderdomligt slag, drygt 100 år. Teknikutvecklingen i torvströfabriker gick sakta, eller också var tekniken bra som den var för sin tid och för sitt ändamål! Ett litet sågverk i anslutning till torvströfabrikerna har varit gängse bland annat för sågning av ribbor till balramarna.

Färdiga torvströbalar i Torstamåla.

Torstamåla Torvmuseum ligger i Kalmar län i Algutsboda socken, som fram till 1968 var en del av Kronobergs län. I denna anläggning bedrevs industriell torvströstillverkning från 1951 till 2001, alltså i 50 år. Därefter låg all verksamhet nere till 2006, men detta år bildades föreningen Torstamåla Torvmuseum. Fabriken renoverades med stöd av bl.a.

Länsstyrelsen i Kalmar län och Riksantikvarieämbetet. I dag fungerar åter alla processer i fabriken så som de gjorde under de 50 åren i drift. All skärning av torvblock sker för hand på hösten. Transport till fabriken sker på decauvillespår. Rivning och pressning till torvströbalar med träramar och järntråd för viss avsalu kan åter ske. Balpressen är av Lyckeby-

typ. En annan produkt till försäljning är torvblock för odlingsändamål.

En slutsats av denna betraktelse är att torvströ i balar med träramar och järntråd inte längre i praktiken kan tillverkas och saluföras inom Kronobergs läns gränser. Sammanställer vi däremot alla ”fynd” vi gjort i de olika torvströfabrikerna inom länet, så har vi fortfarande förutsättningar att tillverka torvströbalar – teoretiskt.

Text: Sven-Eve Johansson

Foto: Elisabet Johansson

Källor:

Meddelanden från SJK Småbaneavdelning 1975-2002

ÖSJ-Bladet – medlemstidning för Museiföreningen

Östra Skånes Järnvägar

Ryttarens Torvströfabrik

Almundsryds Hembygdsförening

Hovmantorp Furuby årskrönika 2014

Intervjuer

Torstamåla Torvmuseum, uppfartsrampen.